

**MASAHİRO SHŌGAİTO’NUN *THE UIGHUR ABHIDHARMAKOŚABHĀŚYA*
PRESERVED AT THE MUSEUM OF ETHNOGRAPHY IN STOCKHOLM ADLI ESERİ
ÜZERİNE**

Erdem UÇAR*

Budist külliyat içinde önemli bir yere sahip olan Abhidharma literatürü, Budizm’deki “dört temel gerçeklik”, “sekiz dilimli yol” gibi temel öğretiler üzerine felsefi izâhlar yapan didaktik eserlerdir. Sūtralardaki konular bu metinlerde daha ayrıntılı olarak ele alınmış ve böylece Budizm’in anlaşılması güç meseleleri açıklanmaya çalışılmıştır.¹

Abhidharmakośabhāśya ilk olarak V. yüzyılda Vasabandhu tarafından yazılmış ve Paramārtha [真諦] (499–569) ve Xuanzang [玄奘] (602–664) tarafından ayrı ayrı olarak Çinceye tercüme edilmiştir. Yuan Hanedanı [Kubilay Hanlığı] (1280–1368) zamanında da Çinceden Uygurcaya kazandırılmıştır. (s. 7)

Tanıtımını yapacağımız yayın, 25.04.2014 tarihinde aramızdan ayrılan Masahiro SHŌGAİTO’nun son eseridir:²

Masahiro SHOGAİTO. *The Uighur Abhidharmakośabhāśya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*. Turcologica, Band: 99. Herausgegeben von Lars JOHANSON. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden 2014. ss. 338+32 tıpkıbasım. Fiyatı: 68,00 €. (ISBN: 978–3–447–10204–9).

Eser, 6 ana bölümden meydana gelmektedir. Başlangıçtaki ‘Introduction’ bölümünde ilk olarak Uygurca Abhidharma literatürü hakkında kısaca bilgi verilmiştir (s. 10–11). Buna göre, Uygurcada bu literatür 6 farklı kategoride karşımıza çıkmaktadır:

1. Abhidharmakośabhāśya (阿毘達磨俱舍論): Bu esere ait Uygurca fragmanlar Çin ve Japonya’daki müzelerde mevcuttur. Ancak bu esere ait en uzun yazma Stockholm Etnografya Müzesindedir ve tanıtımını yaptığımız eser bu yazmanın neşridir.

2. Abhidharmakośabhāśyātīkā tattvārtha–nāma (阿毘達磨俱舍論實義疏): Uygurcada Abhidharma literatürünün en hacimli si bu eserdir. 7000 satırdan fazla olan yazma, iki cilt

* Doç. Dr.; Gediz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, merdemu@gmail.com.

¹ Ülkemizde Uygurca Abhidharma literatürü üzerinde doğrudan çalışan Şinasi TEKİN, Sema BARUTÇU ÖZÖNDER ve İshak Bekri GOCA olmuştur. Bunun dışında Osman Fikri SERTKAYA ve Mehmet ÖLMEZ tarafından da Abhidharma literatürüne temas edilmiştir. Çalışmalar için tanıtmanın sonundaki kaynakçaya bakılabilir.

² Müteveffa Uyguristin hayatı hakkında burada bilgi verilmeyecektir. Kısaca hayatı ve eserleri için bk. Şen-Mert 2014: 293–302.

hâlinde British Müzesinde muhafaza edilmektedir (Or. 8212/75 [A–B]). Yazmanın neşri yine Masahiro SHŌGAITO tarafından gerçekleştirilmiştir (1991, 1993a, 1993b, 2008). Ayrıca bu esere ait fragmanlar Çin'deki koleksiyonda da bulunmuştur.

3. Abhidharmakośa–kārikā (俱舍論本頌): Bu eserden elimize ulaşan küçük bir fragman İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir ve neşri Kōgi KUDARA tarafından yapılmıştır.

4. Abhidharmakośa–kārikā'nın Şerhleri (俱舍論本頌): Almanya'da ve Çin'deki koleksiyonlarda bu şerhe ait fragmanlar bulunmaktadır ve neşirleri yapılmıştır.

5. Abhidharmaprakaraṇa–śāstra'nın Şerhleri (入阿毘達磨論): Rusya'da, İsveç'te ve Japonya'da bu şerhe ait fragmanlar mevcuttur.

6. Abhidharmanyāyānusāra–śāstra (阿毘達磨順正理論): Japonya'da bu şerhe ait fragmanlar mevcuttur.

Abhidharmakośabhāṣya'nın Uygurca tercümesine ait 2065 satırlık yazma, Stockholm Etnografya müzesinde muhâfaza edilmektedir. Bu yazmayı ilk keşfeden, Stockholm Etnografya müzesindeki Uygurca yazmaların geçici kataloğunu hazırlayan müteveffa âlim Kōgi KUDARA olmuştur (1980). Kendisi bu yazmayı neşretmek istiyordu, ancak maalesef ömrü buna müsaade etmemiştir. SHŌGAITO'nun ifadelerinden öğrendiğimize göre, kendisi çalışmasında Stockholm'daki yazmayı hiç görmemiş, ama resimlerinden yararlanarak neşri hazırlamıştır. Bu nedenle, yazmanın fizikî özellikleri hakkındaki bilgi KUDARA'nın çalışmasına dayanmaktadır. Buna göre, *pothī* tarzında yazılan nüsha 13,5 x 47,2 cm ebadındadır. Her sayfada 63 ile 74 arasında değişen satırlar bulunmaktadır. Yazmanın Dunhuang mağarasında bulunduğu tahmin edilmektedir. Uygurca tercüme, *Xuanzang* [玄奘] (602–664) tarafından hazırlanan Çince versiyona dayanır: 阿毘達磨俱舍論 (Taishō: 1558 29 1–160)

SHŌGAITO, çalışmasının ilk bölümünde Uygurca yazmanın özellikleri hakkında kısaca bilgiler vermiş ve metnin içeriğinden bahsetmiştir. Daha sonra, Uygurca metin ile Çince aslı mukayese edilmiştir (s. 14–27). Tercüme yapılırken Uygur mütercimim hatalı olduğu yerler örneklerle gösterilmiştir. Nâşir, netice olarak şu sonuçlara ulaşmıştır: Uygurca tercüme, aslı olan Taishō–Tripiṭaka'daki Çince metinden bazı yönlerde farklılıklar göstermektedir. Uygurca metne tercümanlar tarafından ekleme ve çıkarma yapılmıştır ve Uygurca tercümede pek çok hata dikkati çekmektedir. Ancak bu durum da anlaşılması oldukça zor bir metnin olduğu gerçeği düşünülerek mazûr görülmelidir.

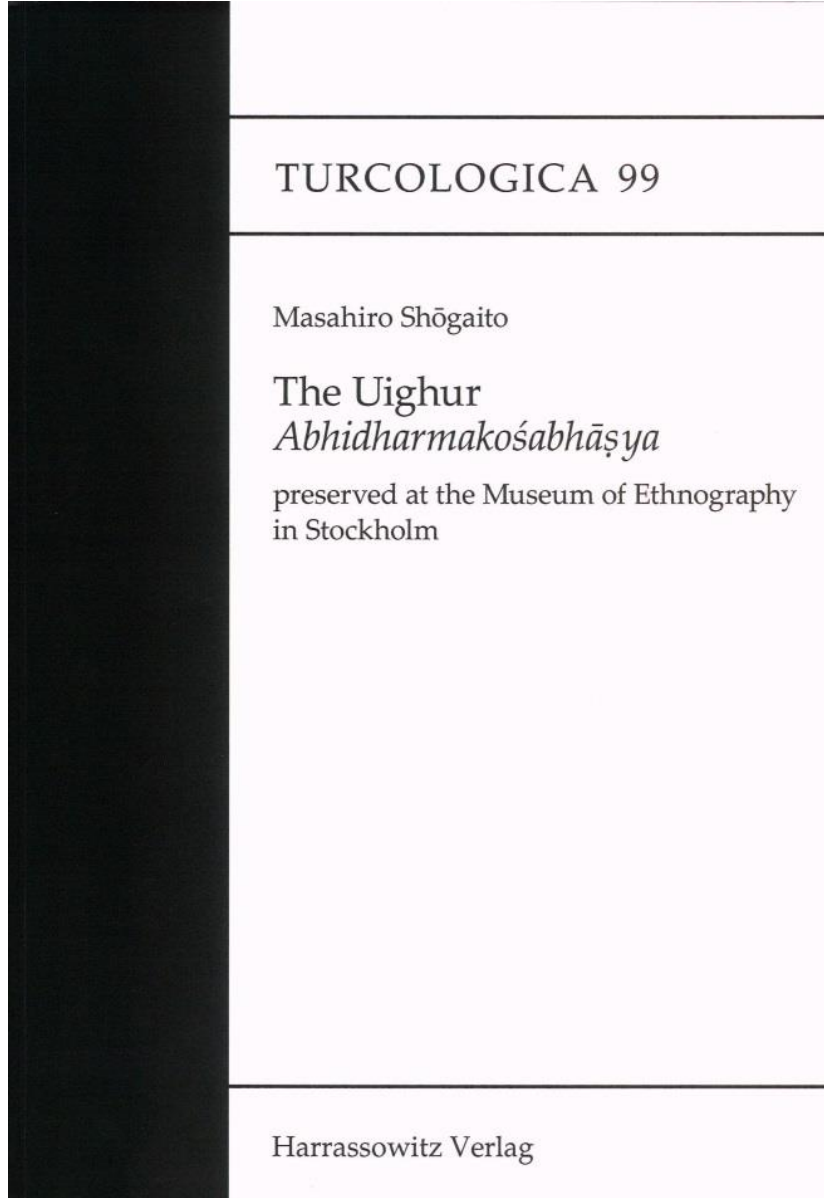

foto: Kitabın kapağının görüntüsü

Eserin II. bölümü, Uygurca metnin yazıçevrimini ve İngilizce tercümesini içerir (s. 29-173). Metnin sunuluşuna bakıldığında, sol tarafta Uygurca metnin yazıçevriminin, sağ tarafta da Uygurca metnin İngilizce tercümesi ile Uygurca metnin Çince aslının verildiği görülmektedir. Bunları yan yana bir arada görmek okuyucu açısından oldukça faydalı olmuştur.

58 |
II Transcription and English translation
The Uighur Abhidharmakośabbūṭya | 59

28R10) -intaq̄-lar-ning bīṣrummaq̄ ūz-ā būtmīš-lār anrabav-lar-ning
 28R11) tep sudur-ta ymā ōk adirmīš ārūr anrabav-lȳ az-unta
 28R12) ōngi bu qayu sudur ol tep 謂七有經 q̄ltī
 28R13) saptabav sudur ārūr anta sōz-lāmīš ol yeti tūrlūg bolmaq-lar
 28R14) -lȳ q̄ltī tamu-ta bolmaq̄ ȳlq̄-ta bolmaq̄ pret-tā bolmaq̄
 28R15) tngri-tā bolmaq̄ yalnguq̄-ta bolmaq̄ q̄līmč bolmaq̄ ara bolmaq̄ ārūr
 28R16) tep ol sudur-ta sōz-lāmīš ūčün beš az-un-larfȳ ulatf
 28R17) t̄iltay-īm(○) (-fȳ) birlā yānā az-un-qa quntačī-larfȳ anīn az-un
 28R18) yintām ārūr ōrtūgsūz yrlȳ-sz tesār ol yōrtūg artuqraq̄ bütār
 28R19) adiryallū (adirmīš ymā ter) ūčün q̄līmč bolmaq̄-lȳ t̄iltay-lȳ (alqu) az-un-lar-ta
 28R20) ōngi tep kašmir el-lig baxšī-lar sōz-lāyūr-lār
 28R21) muntay osuy-luy 契經尊者 sudur
 28R22) -uy ayay-qa tāgīmliḡ šariputre arxant muntay
 28R23) tep sōz-lāti ōz-lūg-lār-ā kimlār-ning tamu
 28R24) -luy q̄lītāčī alqu aq̄ly-lar-ī yūžārū bolmīš ūčün anīn
 28R25) q̄līm̄p yarātīp ūklīsār āssar tamu-ta tāgīngū-kā eyin
 28R26) yarasī q̄līm̄čȳ olar āf̄ōz-in t̄il-in kōngūl-in āgri k̄kīr
 28R27) čōp q̄līm̄č-larfȳ q̄līmīš ūčün tamu-ta tāgīntūr-lār beš
 28R28) yūkmāk-lig ōngi bīšmaq̄-lȳ ōngi bīšmaq̄-ī turu tūkād̄tūk
 28R29) -tā adī bolur tamu-luy tep beš yūkmāk tegli nom-ta ōngi
 28R30) ol tamuy arītī bolmaz ūčün bulayāl anīn az-un yintām ārūr
 28R31) ōrtūgsūz yrlȳ-sz tep 經 birōk antay ārsār parakarnapad
 28R32) šastir-lȳ inčīp nātāg uduz-yulūq̄ ol anta sōz-lāmīš ūčün
 28R33) beš az-un-lar alqu eyin yadāčī-lar-ning eyin ūkligū
 28R34) -lūki ārūr tep 婆 anta sōz-lāmīš ol beš az-un-lar-ta
 28R35) tūyūm ulatur k̄šan-ta yrlȳ ȳtq̄ bolur boylūq̄ beš bōlik-tāki
 28R36) alqu niz-van-lar tep az-unta(○) (-uy) ulatf kirgūl-tāki kōngūl-tū(○) (-ūg)
 28R37) yumdarīp sōz-lāsār az-un bolur tep bolmaz qaršī bolmaq̄-lȳ
 28R38) mīn qatay inčā q̄ltī suzaq̄-lȳ kāntig ulatf suz-aq̄-ning kānt

eye-place, and eye-territory — 9) which is among hellish beings, animals, *pretas*, humans, and the beings in heaven; among accomplishment by absorption; and among intermediate beings.”
 11) Also, in the *sūtra*, it is said that the intermediate existence differs from the realm of rebirth.
 12) What *sūtra* is it?
 12) It is *Sapta bhavāḥ*, 14) which speaks about seven existences, that is, existence in hell, animals, *pretas*, heaven, humans, action, and intermediate existence. 16) This *sūtra* explains the Five Realms of Rebirth and the cause (= existence in action); and the carriers of the realm of rebirth (=intermediate existence).
 17) Therefore, if you say the realm of rebirth is only unimpeded moral-neutrality, its reason is finally fulfilled — that the cause of existence in action (which is good or bad by nature) is distinguished from all realms of rebirth.
 20) The masters of *Kāśmīra* kingdom read such a *sūtra*: “Saint *Śāriputra-arhat* said, “One who has long life (= *Ayusmant*, Venerable One)!” All *āśravas* of someone’s hellish act appear. Therefore, if he makes and accumulates “the actions which accord with acceptance in hell” (= *naraka-vedaniya-karma*), he accepts the *vīpāka* of five *skandhas* in hell by doing these tortuous (*vānka*), dirty (*doṣa*), and corrupted (*kaṣāya*) actions with the body, voice, and mind. When *vīpāka* have completely arisen, the name is (one who is in) hell (= *naraka*). 29) Except for the *dharma* called the five *skandhas*, one cannot take hell.”
 30) Therefore, the realm of rebirth (including in hell) is only unimpeded moral-neutrality.
 31) 經 (Refutation of *Sautrāntika*): If this is so, how should *Prakarana-pāda-sūtra* (= *Prakarana-grantha*) be adapted? It is said there that ‘all *amūṣyas* gradually develop in the Five Realms of Rebirth’.
 34) 婆 (Answer of *Vaibhāsika*): There, it (= *Prakarana-grantha*) says that there, all *klesas* of the five types must be in (the mind of) the Moment for the rebirths to continue (= *pratisandhi-citta*) in the Five Realms of Rebirth. As the realm of rebirth and mind of entering are commonly mentioned in the realm of rebirth, there is no error of contradiction.
 38) Similarly, a village and the periphery of the village are commonly called ‘village’
 10) 修成中有。11) 契經亦簡中有異趣。12) 是何契經。謂 13) 七有經。彼說七有。14) 謂地獄有傍生有餓鬼有 15) 天有人有業有中有。16) 彼經中說五趣及 17) 因并趣方便。故趣 18) 唯是無覆無記共理極成。19) 簡業有因異諸趣故。20) 迦濕彌羅國論 21) 如是契經。22) 尊者舍利子作是 23) 言。具壽。若有地獄 24) 諸論現前故 25) 造作增長順地獄受 26) 業。後身語意曲礙 27) 濁放於奈落迦中受 28) 羅異熱。異熱起已。29) 名那落迦除五蘊法 30) 落迦都不可得。故趣唯是 31) 無覆無記若如是者。品類足 32) 論當云何通。彼說 33) 五趣一切隨取所隨增放。34) 彼說五趣 35) 續生心中容有五部 36) 一切煩惱趣及入心。37) 總說為趣。無相違 38) 矣。譬如村落及村落

foto 2: Metnin sunululuşunu gösteren örnek bir kısım (s. 58–59)

Metnin yazıçevrim usulü günümüzde Almanya’da ve Türkiye’de kullanılan usulden epay farklıdır. Japon Uyguristiginde genel olarak orijinal metnin harfçevrimi yapılmamaktadır. Bu eserde de aynı anlayış benimsenmiştir. Nâşir, Uygurca metnin yazıçevrimini verirken, Ölmez 1991: 202’de de ifade edildiği üzere, diğer çalışmalarında olduğu gibi metnin orijinalindeki yazılış ‘harfiyen’ bağlı kalmaktadır. Aslında nâşir, metnin harfçevrimini vermediği için böyle bir yöntemi benimsemek zorunda kalmış, harfçevrim ile yazıçevrimi birlikte vermek istemiştir. Bunun için meselâ, orijinal metindeki eksik yazımlı kelimeler yazıçevrimde şöyle gösterilmiştir: *yrliqamiš* (s. 148). Aynı şekilde orijinal yazımı göstermek amacıyla ayrı yazılan ekler de yazıçevrime yansıtılmıştır. Ayrıca bir sesbirime karşılık gelen ve ligatür olarak yazılan *ŋ* ünsüzü de *ng* ile gösterilmiştir: *qilinč-lar-ning* (s. 118). Hâlbuki metnin harfçevrimi verilmiş olsaydı bu tür uygulamalara gerek kalmayabilirdi. Tabii bunları ifade etmemizin amacı eserdeki ‘eksikliği’ göstermek değil, metnin yazıçevriminin verilmiş usulündeki ‘farka’ dikkat çekmek içindir.

III. bölümde, metne dair açıklamalar yer alır (s. 175-209). Açıklamalarda, Sanskritçe kelimelerin izahları yapılmış, Uygurca metin ile Çince metin arasındaki mukayeseler gösterilmiş ve İngilizce tercümeyle dair notlar sunulmuştur.

IV. bölümde, kısaltmalar ve kaynakça listesi vardır (s. 211-216).

V. bölümde, Uygurca metnin dizini ‘Glossary’ başlığı altında sunulmuştur. (s. 217–303) Dizinde sadece kelimelerin kökleri ve çekim ekleri indekslenmiş, kelimelerin anlamları verilmiş ve Çince karşılıkları da parantez içinde gösterilmiştir.

VI. bölüm olan son bölümde de orijinal Uygurca yazmaya ait 32 resmin tıpkıbasımı verilmiştir. (s. 305–338) Resimler verilirken, resimlerin yatay olarak konması dikkati çekmektedir. Uygurca metinlerin ve Uygur yazsının okunuşunun yönü konusunda şimdiye değin nihâî bir neticeye ulaşılamamıştır. Bu konu tamamen nâşirin tercihi ile ilgilidir. Günümüze gelene kadar bazı Uyguristler metni yatay (sağdan sola) okurken, bazıları da dikey (yukarıdan aşağıya) okumayı tercih etmiştir. Eğer kitabın dizgicisinin bir tercihi söz konusu değilse, burada nâşirin orijinal Uygurca metni yukarıdan aşağıya doğru okuduğunu düşünebiliriz, zira yazmanın resimleri boyuna değil, enine olacak şekilde sayfaya yerleştirilmiştir.

Müteveffa Uygurist Masahiro SHÖGAITO, ilmî çalışmalarının büyük bir kısmını Uygurca Abhidharma metinleri üzerine teksif etmişti. Kendisinin 1991 yılında neşrettiği ilk kitabı Abhidharma metni hakkındaydı. Kutlu bir tesadüfle son eserini de yine bu eser üzerinde hazırlayarak aramızdan ayrılmıştır. Uyguristlere bundan sonra düşen vazife şüphesiz Uygurca Abhidharma literatürünü ‘öksüz’ bırakmamak olmalıdır.

Kaynaklar

- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. S. (1998). *Sthiramati'nin Vasubandhu'nun Abhidharmakośaśāstra'sına yazdığı tefsirin ETü. Tercümesi: Abidarim Kınlığı Koşavarti Şastırtaki Çinkirtü Yörüglerning Kingürüsü'nden Üç İtigsizler*. Giriş–Metin–Tercüme–Notlar–İndeks. Ankara: TDK Yayınları.
- BARUTÇU, F. S. (1990). Abhidharma–kośa–bhāṣya–tīkāttvārtha–nāma'nın Eski Uygurca Tercümesinden Bir Parça. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 34, 11–25.
- GOCA, İ. B. (1998). *Abidarim Koşavarti Şast'ın On–Doku/Kun–Doku Sözlüğü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUDARA, K. (1980). *A Provisional Catalogue of Uigur Manuscripts Preserved at the Ethnographical Museum of Sweden*. Stockholm. [Yayınlanmamış Çalışma]
- ÖLMEZ, M. (1991). The Uighur Translation of Sthiramathi's Abhidharmakośabhāṣya–tīkā Tattvārtha. <Text in Transcription> 1 by Masahiro Shōgaito, Kobe City University of Foreign Studies, 1988, s. 177. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1, 201–204. (Tanıtma)
- SERTKAYA, O. F. (1986). Abidarim Koşavardi Şastr, Abhidharma–kośa–bhāṣyā–tīkā Tattvārtha–nāma, Vasubandhu'nun Abhi Dharmakośaśāstra Adlı Eserinde Sthiramati'nin Yazdığı Tefsirin Uygurca Çevirisi Abidarim Koşavardi Şastr, I. Giriş ve Metnin tıpkıbasımı: Şinasi Tekin, New York, 1970 XXVIII+231 ss. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982–1983*: 247–251. (Tanıtma)

- SHŌGAITO, M. (1991). *Kodai uigurubun A-bi-da-mo ju-she-lun shi-yi-shu [= Abidatsumakusharonjitsugisho] no kenkyū*. 1. Studies in the Uighur Version of the Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā-tattvārtha-nāma. 1. Text, Translation and Commentary. Kyōto.
- SHŌGAITO, M. (1993a). *Kodai uigurubun A-bi-da-mo ju-she-lun shi-yi-shu [= Abidatsumakusharonjitsugisho] no kenkyū*. 2. Studies in the Uighur Version of the Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā-tattvārtha-nāma. 2. Text, Translation, Commentary and Glossary. Kyōto.
- SHŌGAITO, M. (1993b). *Kodai uigurubun A-bi-da-mo ju-she-lun shi-yi-shu [= Abidatsumakusharonjitsugisho] no kenkyū*. 3. Studies in the Uighur Version of the Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā-tattvārtha-nāma. 3. Facsimile Text with Introduction. Kyōto.
- SHŌGAITO, M. (2008). *Uigurubun abidarumaronsho-no bunkengakutekikenkyū* [Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study]. Kyōto: Nakanishi Publishing.
- ŞEN, S. ve MERT, A. (2014). Masahiro Shōgaito Kergek Boltı. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35, 293–302. (Nekroloji)
- TEKİN, Ş. (1970). *Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā-tattvārtha-nāma*. The Uigur Translation of Sthiramati's Commentary on the Vasubandhu's Abhidharmakośaśāstra: Abidarim koşavardi şastr. 1. Text in Facsimile with Introduction. Sources of Oriental Languages and Literature. 1. New York.